

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В. Іванов

На правах рукопису

Іванов Володимир Федорович

СПІВАЦЬКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАКТИКА В УКРАЇНІ
У XIII СТ.

Спеціальність І7.00.08 - теорія і історія культури

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Харків - 1994

Дисертація є рукописом.

Рукопис виконано в Миколаївському державному педагогічному інституті.

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Бабій-Очеретовська Неоніла Леонідівна

доктор мистецтвознавства, провідний науковий співробітник
Пархоменко Лю Олександрівна

доктор мистецтвознавства, професор
Лащенко Анатолія Петрович

Провідна установа: Одеська державна консерваторія
ім. А.В.Нежданової

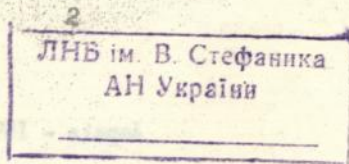
Захист дисертації відбудеться "14" червня 1994 р.
о _____ годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради
Д 02.02.05 в Ларківському державному університеті за адресою:
310077, Ларків-77, вулиця Свободи, 4.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Ларківського державного університету.

Автореферат розісланий "14" травня 1994 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Л.Г.Морозко

AB - 30. 766
I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах докорінного оновлення всіх сфер життя нашого суспільства, його національного відродження важливим фактором є духовний потенціал та здатність особистості до сприйняття й осмислення культурної спадщини минулого, її творче використання. Особливе місце належить тут співацькій освіті та практиці ХУІІІ ст. Ця проблема ще не дістала належного висвітлення в сучасній культурології.

Тема стосується виключно церковної музики, яка на той час досягла високого художнього рівня. Це дозволяє говорити про наявність міцної освітницької бази, що ґрунтувалася на багатоміжовому фундаментальному засвоєнні спеціальних знань (нотна грама та письмо, художнє виконавство, творчість тощо). Отже, йдеться про динамічний рух співацької культурно-освітньої практики широкого мистецького діапазону, цілісну систему вокально-хорової культури, яка є своєрідним синтезом об'єктивних результатів діяльності суспільства.

Проблема української співацької культурно-освітньої практики ХУІІІ ст. складна та багатогранна. Окремі її питання (місце церковного співу в системі загальномузичної культури, виховна роль співацького мистецтва, еволюція виконавського вокально-хорового стилю, інтонаційний зміст піснеспівів та ін.) протягом ХІХ - ХХ ст. неодноразово ставали предметом уваги представників різних галузей наук (соціологія, естетика, історія, мистецтвознавство, педагогіка, теологія). Однак широкого й комплексного її висвітлення ми досі не маємо. Основні зусилля дослідників зосереджувалися на збиранні та пізнанні істори-

ко-теоретичного матеріалу. Щодо цього вагомий внесок зробили вчені другої пол. XIX- поч. XX ст. І.І.Вознесенський, Д.В.Розумовський, С.С.Смоленський, П.С.Єфименко, С.І.Миропольський, П.І.Бажанський, К.В.Харлампович та ін. у 20-30-ті роки XX ст. велику пошукову і аналітичну роботу щодо староруського (українського й російського) церковного співу здійснили А.В.Преображенський, К.Ф.Фіндейзен, М.О.Грінченко, О.О.Ковиць, Б.М.Кудрик та ін. Проте проблема співацької культурно-освітньої практики і теорії у широкому і комплексному вигляді ними не розглядалася.

У 30-60-ті роки XX ст. такі відомі дослідники, як Т.Н.Ліванова, В.М.Беляев, М.В.Бражников, С.С.Скребков, В.В.Протопопов, О.С.Бізоненко та ін. торкалися переважно проблем російської і лише в деякій мірі української співацької культури. На вагомість останньої в системі східнослов'янського мистецтва звернули увагу українські вчені А.Я.Шреер-Ткаченко, Н.О.Герасимова-Персидька, І.М.Миклашевський, О.С.Цацад-Якименко, А.В.Конотоп, М.М.Гордічук, М.К.Боровик, Ю.П.Ясиновський, Л.Ф.Корнін, К.Шаммаєва, які у 60 - поч. 90-х років вивітали ряд питань гімнографії, партесного стилю, українсько-російських музичних зв'язків, що певною мірою сприяло кращому осмисленню основ співацької культурно-освітньої практики. Проте, цього виявилось замало для відтворення повної картини цього культурного явища. Не досить вивченими виявилися, передусім, питання методики викладання співу, його виконавського стилю. Те ж саме стосується й дослідження процесу нагромадження дидактично-співацького фонду, позирення місцевих наспівів, еволюції стилю мелодичних творів, організації навчально-педагогічних

процесів, професійного навчання пілчих, підготовки мистецьких кадрів (виконавці, композитори, теоретики, учителі, нотні писарі та ін.), атестаційної характеристики фахівців та ін. У зв'язку з цим наміри необхідність аналізу всієї наявної інформації для виявлення особливостей співацької культурно-освітньої практики ХУІІІ ст.

Отже актуальність теми дослідження зумовлюється:

- недостатнім вивченням української музичної культури та співацького мистецтва ХУІІІ ст.;

- нерозробленістю концептуальних основ висвітлення даної проблеми, що ускладнює питання об'єктивної суті предмету дослідження як культурно-мистецького явища;

- необхідністю продовження збирання і систематизації фонду матеріалів, що стосуються теорії і практики співацької освіти минулого.

Концепція дослідження обумовлена системою усталених поглядів на культурологію співацької освіти, яка у представленому аспекті являє собою процес, пов'язаний, з одного боку, із специфікою співацького навчання, а з іншого - з формуванням естетичного ставлення пілчих до практики й теорії даного явища.

Автор дисертаційної роботи прагнув спрямувати свої зусилля передусім на вивчення культурологічних аспектів співацької освіти ХУІІІ ст. Розвиток вокально-хорового мистецтва в той час вимагав адекватної загальної та спеціальної освітницької системи. Зважаючи на це, в дисертації приділено особливу увагу питанням зв'язку між культурно-освітньою практикою та процесом навчання-співу. З них виділяються ті, що характеризують мистецько-художні досягнення (в теорії та практиці співу), найго-

ловніші напрямки діяльності навчальних закладів, духовне збагачення людей засобами співацької культури.

Методологічними основами дослідження є:

- фундаментальні наукові праці вчених (філософи, історики, філологи, мистецтвознавці, педагоги) з проблем вивчення культурної спадщини минулого та її ролі в духовному відродженні України;

- принципи історичного розвитку суспільства, його культури.

Актуальність та необхідність наукової розробки проблеми співацької культурно-освітньої практики в Україні у ХУІІІ ст. зумовили вибір теми дисертації, об'єкту та предмету дослідження, визначення його мети.

Об'єктом дослідження є розвиток співацької освіти в Україні ХУІІІ ст. як історично реального культурно-просвітницького явища того часу з його специфічними чинниками (спеціальне навчання, підготовка виконавсько-педагогічних кадрів, вдосконалення співацької грамоти), зв'язками (наприклад, зі співацько-просвітницьким рухом Росії та інших країн Європи), закономірностями (загальний рівень співацьких знань, комплекс дициплін у навчально-виховному процесі, система навчальних закладів і установ).

Предмет дослідження складають ті галузі співацької культурно-освітньої практики (навчання пілчих, діяльність навчальних закладів, розвиток ірмологічного співу, комплектування хорових колективів), які до цього часу у своєму систематичному комплексі не вважалися традиційними. Зміст предмета пов'язаний з мистецько-творчими та культурно-художніми умовами ХУІІІ ст.

що забезпечили ефективність позитиву опівачької справи в Україні. Тут визначається по-перше, історичний аспект (опівачьке навчання, розвиток теоретичної думки та ірмологічної літератури, діяльність півчих); по-друге, дається характеристика опівачької освіти того часу і опіввідношення кожної з її структур у різних видах хорової практики (спеціальні навчальні та інші відомчі заклади, хорові колективи, творчий здобуток авторів церковної музики); по-третє, встановлюється закономірності розвитку об'єкту вивчення (класифікація визначених фактологічних груп, типологія навчального процесу, системність музично-теоретичних досягнень).

Мета дослідження - наукове узагальнення відповідних фактологічних даних з історії і теорії культури церковного опіву і створення на їх основі цілісної картини розвитку опівачької освіти в Україні, визначення її індивідуальних форм (навчальна, репетиційна, атестаційна, теоретико-практична) та виявлення комплексу культурно-освітніх чинників (навчальні заклади і студії, виконавські і творчі кадри, інтонаційний шар опівачької літератури, музично-теоретична база), розкриття загальних закономірностей процесу (реальна об'єктивність явища, його саможиттєвість та місце в загальній системі української освіти, історична стійкість, прогресивність передових спрямувань), показ їх цілісності в загальній системі українсько-російських опівачьких зв'язків (культурно-просвітницькі традиції, інтонаційна спорідненість опівачького матеріалу, єдиний соціально-економічний базис).

На основі названих передумов сформульовано основну гіпотезу дослідження, пов'язану з науковим обґрунтуванням ідей

високого рівня розвитку співацької культурно-освітньої практики у ХУІІІ ст. Такий рівень був досягнутий у результаті:

- формування єдиної системи знань у галузі співацької культури, що виявляє себе як духовно-просвітницьке надбання українського народу і має справжню історико-практичну цінність;

- удосконалення співацького навчання, обумовленого об'єктивним культурно-історичним розвитком країни у ХУІІІ ст., якісними змінами у змісті і структурі музично-творчих та мистецько-виконавських сил того часу;

- ефективності художньо-культурної, навчально-виховної, науково-методичної, відомчо-організаційної діяльності відповідних закладів, виконавських колективів.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі завдання:

- критично осмислити відомі друковані та рукописні джерела, що стосуються даної проблеми;

- виявити природу співацької освіти як культурологічного явища;

- дослідити універсальність та комунікативність української культурно-освітньої практики в системі професійної церковної музики ХУІІІ ст., її специфічні риси (характерні особливості співацького навчання, зміст і форми освітнього життя в різних регіонах України, типологічні різновиди навчально-методичного матеріалу);

- виявити вплив музично-педагогічних засобів та прийомів співацького навчання в Україні на професійну підготовку півчих;

- розкрити роль навчальних закладів (загальнотипових та спеціалізованих), студій при співацьких виконавських колективах.

церковних композиторів, теоретиків, педагогів, півчих, нотних писарів у підвищенні співацького культурно-освітнього цензу в Україні;

- визначити теоретичну основу проблеми, типологію навчально-творчої літератури та виконавсько-практичного матеріалу, зміст дидактичних рекомендацій та вказівок, особливості характеристичних оцінок знань півчих;

- оцінити малодосліджений до цього часу різновид співацько-освітньої практики - ірмологічний спів, його теоретичний та практичний досвід, зміст і динаміку цієї мистецької культурологічної сфери;

- розкрити методологічні та культурно-освітні основи співацького навчання, жанрові особливості музично-педагогічної літератури, охарактеризувати провідні ланки у взаємозв'язку співацької освіти України та Росії у ХУШст., обґрунтувати її історичне значення для культурного життя країни;

- показати досягнення української музики та внесок українських педагогічних і виконавських кадрів у розвиток співацької культури сусідніх країн;

- висвітлити специфічні проблеми української співацької культурно-освітньої практики (особливості навчання, створення ірмологічної літератури, принципи комплектування співацьких колективів підготовленими спеціалістами);

- внести корективи у традиційні історико-теоретичні уявлення про співацьку освіту в Україні цього періоду;

- внести в науковий обіг нові дані з названої проблеми.

Розв'язання завдань здійснювалося на основі робочої програми, основні розділи якої оклали: проспект дослідження

(теоретичне обґрунтування, аспект вивчення, план розробки), характеристика обраної теми (завдання, цілепрямованість дослідження, підсумкові результати), хід дослідження та оформлення результатів (етапи, терміни, систематизація дослідженого матеріалу, написання праці).

Для реалізації програми дослідження використовувалося комплексно наукових методів, які визначили основні напрямки роботи:

- пошуково-збирацький (вивчення документальних і архівних матеріалів, якісних характеристик співацького навчання, дидактичного й мелодичного фонду ірмологічного співу, фахових особливостей півчих);

- порівняльно-аналітичний (кількісний та якісний аналіз архівних та друківаних джерел, документального матеріалу для встановлення вихідних теоретичних позицій та обґрунтування висунутої гіпотези; аналіз наукових результатів із співацької культурно-освітньої практики в Україні у ХУІІІ ст., порівняння її з аналогічними явищами в Росії);

- історико-географічний (вивчення динаміки розвитку співацької культурно-освітньої практики на різних територіях України: навчання та освіта, діяльність навчальних закладів, стан хорової справи у закладах ужиткового значення та у виконавських колективах, розвиток теорії і практики ірмологічного співу);

- екстраполяційний (поширення висновків, одержаних в результаті аналізу матеріалів одних регіональних зон на інші регіони України: навчання співів у місті та на селі; розповсюдження навчально-педагогічної та нотно-ужиткової ірмології-

ної літератури у парафіях, монастирях, відомствах; характеристики стильових особливостей місцевих наспівів; процес комплектування хорових колективів підготовленими спеціалістами).

Взаємно доповнюючі та корегуючі одне одного, ці методи дали можливість виявити характерні риси співацької культурно-освітньої практики в Україні у ХУІІІ ст., вивчити її структуру і визначити культурно-історичні умови, в яких вона розвивалася.

Дослідження названої теми відбувалося протягом 1974-1993 рр. і проходило поетапно:

- на першому етапі вивчалася література з обраної теми, збирався рукописний матеріал з державних архівів України та Росії, узагальнювався досвід сучасної науки в даній галузі знань, визначалися предмет і мета дослідження; накопичений матеріал був покладений в основу концепції дисертаційної роботи;

- на другому етапі розроблялася методика дослідження, на основі якої здійснювалися вивчення, аналіз та узагальнення зібраного матеріалу, що дозволило висунути на перший план основні проблеми співацької культурно-освітньої практики в Україні у ХУІІІ ст. та вирішувати поставлені завдання;

- на третьому заключному етапі було підбито підсумки проведеної роботи, обґрунтовано закономірності розвитку співацької культурно-освітньої практики в Україні у ХУІІІ ст., узагальнено результати дослідження.

Джерелознавчу базу дослідження склали найбільш показові рукописні матеріали та документи (нотні книжки, співацькі трактати, музичні навчальні посібники, укази, доповідні записки, донесення, рапорти, приписи, грамоти, розпорядження, звіти, інструкції, реєстри, описи, екотракти і т.д. і т.п.), що збері-

гаються в архівосховищах СНД (у Києві – ЦДІА України, ЦНБ АН України ім. В.Вернадського, ДАМЛ; в обласних архівах України – у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Рівному, Луцьку, Берегові, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Чернігові, Сумах та ін.; у музеях України – у Києві, Чернігові, Сумах, Глухові, Тульчині, Рівному, Острозі та ін.; у монастирях України – Почаєві, Корчі; у Москві – ЦДАДА, ЦДБІА, ЦДАЛМ, ДНБ Росії, ДІМ, ДАІС; у С.-Петербурзі – БАН, ДПБ ім. М.Салтикова-Щедрина, МІРА, ЦДІА Росії, ІРЛІ; в обласних архівах Росії – у Новгороді, Пскові, Вологді, Твері, Ярославлі, Костромі, Архангельську, Курську та ін.; у музеях Росії – Ростові Ярославської обл., Ярославлі, Пскові та ін.), а також друковані праці та публікації з даної проблеми, бібліографічні довідники, енциклопедії, статті.

Наукова новизна праці визначається пріоритетнов постановков проблеми співацької культурно-освітньої практики в Україні в її музично-естетичному та історико-теоретичному аспектах. Вперше в комплексі використано забуті та недостатньо вивчені документальні матеріали, обробка яких дала можливість:

- глибше та ґрунтовніше висвітлити невідомі та маловідомі питання співацької освіти в Україні, дидактичний і творчий зміст нотної ірмологічної літератури, діяльність навчальних закладів та виконавсько-творчих колективів;

- виявити особливості типологічних орієнтації у навчальному (хрестоматійно-нотному) матеріалі (на прикладах мелодичних творів у жанрах стихирі і літургії, а також місцевих наспівів), теорії та практики співацького навчання; показати об'єктивні досягнення співацької освіти в Україні, її структуру та зміст;

- висвітлити це явище як цінність, визначивши його роль у

тогочасному культурно-освітньому житті країни.

Теоретична значимість дослідження полягає у:

- науковому аналізі особливостей розвитку форм та методів співацької культурно-освітньої практики в Україні у ХУІІІ ст.:

- висвітленні методологічних та загальноконцептуальних основ проблеми:

- визначенні ролі досліджуваного явища в розвитку сучасної культури, освіти, духовному збагаченні людини;

- дослідженні процесу розвитку та реалізації тогочасних музично-педагогічних сил:

- введенні ряду специфічних термінів:

- обґрунтуванні важливих результатів дослідницької роботи.

Практичне використання результатів дослідження передбачене базовими навчальними дисциплінами у спеціальних вузах (консерваторії, інституту культури, педагогічні інституту, університети й інституту мистецтв), училищах (музичні, культурно-освітні, музичні відділення ледучилищ), в розробках наукових тем з проблем української музики ХУІІІ ст. і відповідає вимогам сучасної культурології та мистецтвознавства. Тут окремі аспекти (зосередженість форм співацької освіти минулого, історико-теоретичний аналіз її розвитку, музично-педагогічна творчість пізчих) виступають у синтетичній формі.

Використання здобутих результатів можливе у різних ланках системи музичної освіти, у практиці навчально-педагогічної та культурно-виховної роботи. Матеріали дослідження можуть бути задіяні при підготовці педагогічних, наукових та виконавських кадрів, удосконаленні їх музично-естетичних знань. Береться до уваги також значення даного матеріалу для спеціалістів вищих та

середніх навчальних закладів при розробці вузівських програм з історії української культури, музики, у лекційних курсах з історії та методики музичного виховання, народної творчості, а також при розв'язанні завдань вивчення історії українського співацького мистецтва та освіти минулого. Знання закономірностей розвитку співацької культурно-освітньої практики можуть бути необхідні при вивченні подальшого розвитку окремих її аспектів (практичний, теоретичний, науковий, методичний, творчий, виконавський).

Важливе значення має також використання в сучасній культурно-освітній практиці окремих теоретичних положень та практичних досягнень творчої думки минулого. Результати дослідження дають можливість чіткіше визначити шляхи подальших наукових пошуків у даній галузі знань, зокрема, у вивченні історико-теоретичних аспектів проблеми (удосконалення освітницької системи, демократизація співацького мистецтва, розвиток виконавського стилю, композиторської і теоретичної думки), а також у процесі дослідження окремих питань вокального та хорового мистецтва, дидактики співацького навчання, розвитку музично-освітницької системи.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується використанням у ньому сучасних, перевірених практикою наукових методів, широким залученням першоджерельних даних, зокрема, важливих рукописних матеріалів.

Особиста участь пошукувача в одержанні результатів, представлених у дисертації, полягає у багаторічному самостійному дослідженні матеріалів по даній темі, на основі наукового аналізу яких висунуто гіпотезу дослідження, теоретично обґрунто-

зано положення щодо співацької культурно-освітньої практики, розроблено рекомендації по спеціальних курсах для навчальних закладів (з циклу вокально-хорових дисциплін, історії української музики).

На захист виносяться положення про специфіку структури і художні та соціально-історичні умови розвитку української співацької освіти у ХУІІІ ст. У зв'язку з цим:

- доводиться доцільність вибраного підходу до вивчення проблеми;

- підкреслюється об'єктивна цінність даного явища і встановлюється аналогія з тогочасним російським культурно-освітнім життям;

- визначаються шляхи можливого використання творчо-художнього досвіду співацької культурно-освітньої практики ХУІІІ ст. у сучасній навчально-виховній та науково-дослідній роботі.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у таких напрямках:

І. У доповідях: на Міжнародних наукових конференціях у Москві (1991), Херсоні (1991), Ізмаїлі (1993), Мінську (1993) та світовому конгресі в Івано-Франківську (1993); Всесоюзних науково-теоретичних та науково-практичних конференціях у Москві (1976, 1978, 1989), Санкт-Петербурзі (Ленінграді) (1981), Архангельську (1986), Києві (1990), Ростові-на-Дону (1990); республіканських та регіональних науково-практичних конференціях та семінарах у Кам'янець-Подільському (1985, 1992), Києві (1989, 1992), Миколаєві (1991), Рівному (1992), Очакові (1993), Херсоні (1993); обласних і вузівських конференціях та семінарах у Сумах (1988), Одесі (1987, 1989, 1993), Кам'я-

нець-Подільському (1989, 1990, 1992), Миколаєві (1988, 1991), Глухові (1992, 1993), Харсоні (1991), Умані (1992), Дрогобичі (1993), Дніпропетровську (1993).

Основні ідеї, положення та результати дослідження обговорювалися і були схвалені на вузівських звітних наукових конференціях /Миколаїв, 1975-1992/, викладалися на зональних, обласних семінарах, курсах підвищення кваліфікації працівників народної освіти і культури, творчих засіданнях Обласної народної філармонії, Обласного відділення Музичної спілки України, Одеського відділення Спілки композиторів України.

На різних етапах роботи результати дослідження висвітлювалися в лекціях, виступах та доповідях для наукових співробітників ЦДА України, обласних архівах у Вінниці, Кам'янець-Подільському, Києві, Кіровограді, Курську, Луцьку, Одесі, Полтаві, Пскові, Рівному, Ярославлі.

2. Під час обговорення праці на кафедрі теорії та історії музики Миколаївського державного педагогічного інституту, у відділі музикознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського АН України.

3. Шляхом публікації науково-дослідних матеріалів по темі.

4. В ході навчального процесу в Миколаївському державному педагогічному інституті: на лекційних, практичних, семінарських заняттях з історії української музики; у керівництві студентськими науковими роботами з окремих питань теми.

Структура дисертації озумовлена метою дослідження і складається із вступу, трьох розділів висновків, списку використаної літератури та рукописних джерел, додатків (нотні приклади, схеми, фотоілюстрації).

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми співацької культурно-освітньої практики в Україні ХХІ ст., викладено концепцію дослідження, визначено об'єкт, предмет, гіпотезу, мету та завдання роботи, розкрито теоретичне і практичне її значення, сформульовано використані методи, подано розробку програму, вказано джерелознавчу базу, зафіксовано новизну основних результатів та висновків дисертації, сформульовано положення, виснесені на захист.

У першому розділі дисертації – "Співацька культурно-освітня практика в загальноосвітніх закладах" – осмислюється історичні етапи розвитку культурно-освітніх основ у мережі закладів духовного відомства (монастирі, парафіяльні школи, духовні училища, семінарії та ін.), еволюційний рух від традиційних форм співацького навчання до нових динамічних структур у сфері церковного співу. Проблема передбачає тут такі чотири складники:

- визначення ролі навчальних закладів загального типу як важливого фактора розвитку співацької культури;
- аналіз культурно-художніх умов на різних етапах функціонування мережі навчальних закладів;
- співвідношення діяльності конкретних освітніх структур в об'єктивними процесами співацької практики;
- простеження наслідків діяльності цих закладів.

На основі аналізу архівних матеріалів, що відображають стан співацької справи у відповідних установах та музично-педагогічний рівень викладацько-учнівського контингенту (пара-

фіяльні школи, монастирські криласи, архієрейські студії, єпископські кафедри, навчальні класи училищ та ін./ аргументується думка про тенденції до використання на місцях власної методики, що ґрунтувалася на пізнанні інтонаційної будови знаменного розспіву. Вихідними формами засвоєння знань було навчання "по нотах" /вищий ступінь підготовки/ і "по слуху" /переважно на перших етапах навчання/, досвід якого збагащувався і передавався від покоління до покоління.

Зростання зацікавленості у вдосконаленні вивчення музичних дисциплін /нотна грамота, хоровий клас, композиція та ін./ у системі загальноосвітніх закладів, творча ініціатива їх провідних фахівців /установники, регенти, дячки, півці та ін./, зміцнення професійних основ цільового навчання співів, розвиток активності учнів, крилашан, півчих сприяли не лише поглибленню спеціальних знань, а й підвищенню культурного рівня чернецьких громад, церковних парафій та інших духовних структур /у монастирях, архієрейських та єпископських будинках, закладах духовного типу - училищах, семінаріях, школах/.

У поступовому включенні до програм навчальних закладів у містах і на селі, комплексу співацьких культурно-освітніх функцій /набори учнів, складання навчальних планів та програм, цільове навчання півчих, виступи в церковно-обрядових службах, концертах та ін./ та підвищення якості знань спеціалістів /їх теоретична та практична підготовка, виконавська майстерність та ін./ найголовнішу роль відігравали як представники державно-відомчого законодавства й адміністратори /див. синодальні розпорядження про необхідність освіти в монастирях, відомчі накази про відкриття колегіумів у Чернігові, Ларкові, Черяєславі, реорганіза-

цію в 1701 р. Києво-Могилянського колегіума в Академію, царські укази про підготовку півчих в Україні для Придворного хору та ін.), так і прооті трудівники на ниві співацької справи (вчителі, керівники хорових колективів, теоретики співу, нотні писарі, півчі та ін.), які вклали в нею всю свою душу, знання, вміння, талант. У розділі названо імена цих ентузіастів, але багато інших лишилися безіменними. В їх числі уставники монастирів, шкільні дячки, криласні співаки та ін.

У дисертації обґрунтовується набутий співацько-освітньов практиков ХУШ ст. досвід в оцінці підготовлених кадрів, його доцільність та раціональність. При цьому виділяються чотири атестаційні групи, що характеризують той або інший рівень підготовки співаків:

1. Відмінні ("вправний", "похвальний", "здатний") - означали високий професіоналізм, стабільне й кваліфіковане виконання своїх обов'язків;

2. Хороші ("помірний", "добрий", "гарний") - дещо поступалися колегам з першої групи, але заслуговували на похвалу завдяки акуратності, дисциплінованості, старанності;

3. Середні ("посередній", "мало вправний", "мало знає") - володіли недостатніми знаннями, мали окрему фахову підготовку;

4. Погані ("не вправний", "поганий", "тупий") - нездатні до практичної роботи через відсутність необхідного мінімуму знань.

Наведена система класифікації знань уявляється цілком раціональною і дозволяє визначити критерії оцінок, виділити зрозумілу практичну роль лідерів (педагоги, виконавці, композитори, диригенти, писарі). Цей аналіз дозволяє побачити яконе

значення педагогічних функцій у тогочасних навчальних закладах, а також динаміку розвитку співацько-освітньої практики. Причому Росія запозичувала й активно впроваджувала в усі сфери свого культурного життя багатий досвід України, збагачуючи звідти кращі співацькі сили. Спеціальні накази (імператорські, синодальні та ін.) передбачали укомплектування московсько-петербурзьких хорових колективів (дворцові, монастирські та ін.) кваліфікованими кадрами для набору і вивозу півчих з півдня (Тлухів, Київ, Харків, Новгород-Сіверський та ін.), залучення їх до служби в російських капелах і використання найздібніших з них спеціальних співацько-освітніх структурах, зокрема школі при Петербурзькій придворній капелі в 1740 р.

Підготовка за короткий термін в Україні півчих для російських хорів вимагала від навчальних закладів (особливо в таких культурних центрах, як Харків, Київ, Чернігів та ін.) великого інтелектуального напруження. Аналіз архівних матеріалів з питань співацького навчання в колегіумах, семінаріях, Київській академії (звідки найчастіше відбирались кращі голоси до Росії), сільських та міських школах початкового типу свідчить про різний рівень підготовки випускників, особливо там, де зважували на об'єктивні потреби замовщиків — капел, криласів, студій та ін. Слід враховувати ту обставину, що більшість співацьких навчальних програм ґрунтувалась на місцевому матеріалі. Щодо цього, село значно поступалося місту і монастирям. Проте єдині вимоги літургійної служби зобов'язували в будь-якій місцевості заохочувати необхідний матеріал, що в цілому сприяло збагаченню початкового співацько-освітницького досвіду.

Слід підкреслити, що вся система культурно-музичного жит-

тя в Україні ХІІІ ст. сприяла удосконаленню співацького мистецтва в загальноосвітніх закладах, створенню умов для розвитку співацько-освітнього руху. Саме в цьому столітті набуті форми співацького навчання задовольняли потребу у півчих кадрах не лише в Україні, а і в Росії.

Аналіз діяльності загальноосвітніх закладів у галузі співу дає можливість охарактеризувати здобутий ними досвід як оумарму працю величезної кількості спеціалістів і всіх, хто мав відношення до співацької освіти. При цьому можна спостерігати такі основні закономірності:

- життєздатність вокально-хорових традицій сприяла розвитку фундаментальних основ співацького навчання майже в усіх закладах духовного відомства;

- формувалась диференціація освітніх рівнів у співі: від початкового (у школах) до середнього (в училищах, семінаріях, колегіумах) та вищого (в академіях);

- вдосконалювалась форма та зміст співацького навчання - від засвоєння монодичного стилю до практичного оволодіння багатоголосним співом з його складними мистецькими функціями;

! - характер розвитку співацької культурно-освітньої практики в Україні ХІІІ ст. багато в чому визначався експансівною соціально-економічною політикою Російської імперії.

У другому розділі дисертації - "Розвиток співацької культури та освіти в системі спеціального музичного навчання" -

розглядається діяльність культурних осередків цільового спрямування в різні періоди ХІІІ ст. (пізні школи на Січі - початок століття, у Глухові - 30-50-ті роки; вокально-інструментальні класи при колегіумі у Харкові - 80-90-ті роки; нотні класи при

Харківському колегіумі та Київській академії - з кінця 90-х років; Музична академія в Катеринославі-Кременчуці - кінець 80 - початок 90-х років), які оклали цілісну систему співацької освіти в Україні. Її особливості обумовлювалися об'єктивними потребами суспільства в даній галузі знань.

В результаті аналізу архівних матеріалів визначено співацько-солістичну практику (єдність форм та методів навчання) в діяльності спеціальних музичних закладів. Ця єдність була зумовлена структурою самих закладів (відділи або класи з навчанням у них від одного до трьох років з регламентованим навчальним процесом та близькістю їх пізнавально-практичних функцій (вивчення ірмологічної грамоти, оволодіння партесним стилем, набуття навичок виконавської майстерності та ін.). При цьому кожний з них мав свої особливості, що визначилися не лише міром їх активності в освітянському процесі (навчання, виступи, академічні звіти, творчі розробки та ін.), а й матеріальними можливостями (приміщення з навчальними аудиторіями та класами, учбове приладдя, матеріальне забезпечення та ін.) та дієздатністю штатного персоналу (вчителі, консультанти, керівники, господарники, учні та ін.), від чого залежала доля установи. Так, відносно сприятливі умови склалися, зокрема, у Глухівській школі, яка готувала півчих для Петербурзького двору й підтримувалася Придворною контрою, Гетьманськов генеральнов військовою канцелярією, Малоросійськов колегієв. Вона існувала понад 20 років і занепадала внаслідок передання її функцій новоствореній школі подібного типу при Петербурзькій капелі. Лише чотири роки функціонувала Катеринославсько-Кременчуцька музична академія, хоч її меценатом був відомий князь Г.О.Потьомкін. Після його смерті (1791) вона ніким

не фінансувалася і втратила своє практичне значення.

У дисертації висвітлюється практична діяльність спеціальних навчальних закладів з виділенням аналітичного матеріалу щодо особливостей їх структури (загальна програма навчання, спеціальні та інші навчальні дисципліни й режим роботи та ін.) та практичного досвіду вокально-хорової культури (виступи в концертах та різного роду церемоніях, відрядження кращих співаків до капел Москви й Петербургу). Цей матеріал дозволив кваліфікувати спеціалізовані співацько-освітні заклади як носіїв та фундаторів національної мистецької школи України, на теренах розвитку якої зросли такі класики вітчизняного співацького мистецтва, як М.С.Березовський, А.Л.Ведель, Д.С.Бортнянський.

Спеціальні навчальні заклади розглядаються в дисертації як цілісна співацько-освітницька система на основі традиційної методики навчання (слухове сприйняття матеріалу, потне навчання, практичне закріплення теоретичного матеріалу) але на більш ґрунтовному спеціалізованому рівні (художньо-вокальне виховання, засвоєння монодичного та багатоголосного стилів виконання, нагромадження музично-теоретичних знань, участь у концертних виступах).. Підкреслюється важлива роль їх пізнавально-практичної діяльності (впровадження навчальної програми на основі останніх досягнень музично-педагогічної думки та співацького мистецтва, апробація здобутих знань у численних хорових колективах України і Росії) у системі співацької освіти.

Суттєвим фактором навчально-практичної діяльності спеціальних музичних закладів була їх спрямованість на збереження штатів професійних капел, особливо російських. В умовах імперської політики царизму відчувався значний її тиск на спеціалізовану

співацько-освітню сферу в Україні (періодичні набори пілчих, примусове навчання у І'аухові, Києві, Харкові, Новгород-Сіверському, вивезення пілчих до Москви та Петербурга, особливо до Придворної капели, впровадження навчання виключно російськомовою мовою). Така оскороаність на підготовку кваліфікованих кадрів передбачала обов'язкове забезпечення їх спеціальними знаннями і практичними вміннями (управління навчально-господарським процесом, знання фаху, впровадження досягнутих знань у практику спілу) на основі здобутого організаційного та співацько-педагогічного досвіду (своєчасне виконання офіційних указів, розпоряджень і точне дотримання графіку навчального процесу; постійне вдосконалення ового фаху вчителями та співаками-виконавцями і забезпечення проведення занять на високому професійному рівні).

Реалізація співацьких знань залежала від об'єктивних можливостей їх використання в кожному конкретному випадку (на криласах, у церковному хорі, Придворній капелі та ін.) та рівня професійної підготовки пілчих (оціночні критерії ті самі, що й в загальноосвітніх закладах). У Придворній імператорській капелі, наприклад, високо цінувалися випускники І'аухівської школи, вокальних класів Харківського колегіуму, Київської академії. Звідти кожного року до Петербурга відправлялися партії підготовлених співаків. У зв'язку з цим щоразу виникали труднощі з поповненням учнівського (а інколи й викладацького) складу в українських спеціальних музичних закладах, для подолання яких треба було постійно виконувати програму по наборах. Оскільки останні мали здебільшого примусовий характер, то фактор добровільності навчання і від'їзду з

України з роками поступово втрачав свою силу. Через це стало неможливо передбачити наслідки подальшого існування тієї або іншої школи. Нестабільність таких наборів особливо добре простежується в архівних матеріалах Глухівської школи: у 30-ті роки ці набори були досить насичені, у 40-і й особливо в першій половині 50-х років – вже досить малочисельні, а в другій половині 50-х років – зовсім невеликі, лише з окремими сплесками /1758/. Це зрештою решт спричинилося до того, що заклад почав функціонувати за скороченою програмою і вся справа звелася до комплектування набору та короткочасної підготовки перед відправленням до Петербурга.

Акцентуючи увагу багатоманітності форм практичної діяльності музичних закладів для задоволення мистецьких потреб на рівні держави і церкви, їх професійні освітні основи, ми дійшли висновку, що у XVIII ст. в Україні вперше були запроваджені й реалізовані оригінальні освітницькі моделі співацької практики. Глибоке вивчення й осмислення діяльності музичних кіл середнього і вищого ґатунку у культурних центрах України дає нам право вважати це унікальне культурне явище видатним досягненням практичної вітчизняної освіти, яке мало вагомий вплив на подальший розвиток співацької практики. Досвід цих шкіл заслуговує узагальнення і подальшого дослідження.

Історико-теоретичний аналіз матеріалу в другому розділі дисертації дозволяє виділити такі закономірності розвитку музичних закладів:

- організація цих установ стала можливою завдяки розвитку вітчизняного мистецтва та формуванню методології загальної музичної освіти;

- поширення співацьких знань через систему спеціальних навчальних закладів сприяло заснуванню стаціонарних культурно-освітніх установ з різноманітними мистецькими функціями;

- вдосконалення навчально-виховного процесу та виконавської майстерності учнів відбувалося на основі постійного зростання співацько-освітнього потенціалу;

- спеціалізовані форми фахової підготовки мали чітку та цільову професійну спрямованість і заклали міцні основи для подальшого розвитку співацької освіти на всій території України, намітили перспективу якісного зростання педагогічно-виконавських сил у наступному - ХІХ столітті.

У третьому розділі дисертації - "практика і теорія співацької культури та освіти" - досліджується практична роль музично-теоретичної думки ХУІІ ст. та її застосування у співацькій освіті, вплив на вдосконалення фахової підготовки спеціалістів та на процеси оновлення цієї сфери культури українського народу.

Аналіз розпочинається з осмислення практичної призначеності співацьких книг, зокрема ірмелогіїв - поширеної навчально-методичної літератури в церковній музиці. Цей матеріал розглядається як одна з домінуючих форм співацької освіти, що пов'язується з існуючим у ХУІІ ст. соціально-духовним регламентом музичного виховання людей. Популярність у народі вказаної літератури пояснюється розумінням і сприйняттям ним діалектичної єдності основ традиційної структури творів (піснеспівів) та паростків мелодичних новацій, внаслідок чого з реалізацією інтонаційного багатства змісту співацьких творів модифікований матеріал виразив у себе риси нової якості.

В оновленні музичної тканини піснеспівів (у дисертації розглядаються жанри стихири, літургії та місцевих наспівів) виділяються специфічні структурологічні моменти, пов'язані, по-перше, із стимулюванням та зростанням популяції розвинених локальних мелодичних зворотів, а по-друге, - із збагаченням інтонаційного фонду вокально-хорових творів шляхом мотивних нововведень.

Нагромадження і впровадження практичних знань зумовили багатство відповідного хрестоматійного матеріалу і забезпечували стабільність вивчення його об'єкту (мелодичні моделі знаменного розспіву, його місцево-територіальні різновиди, жанрова різноманітність піснеспівів та ін.).

Пізнавальність цього матеріалу стимулювала розвиток музичної думки ХУІІІ ст., шліфувачи методологію досягнень іриолойного мистецтва, вдосконалюючи дидактичний зміст, набутий співацько-освітній досвід (розкриття суті нотописання, церковного звуко-ряду, ладової системи, нотної грамоти, виконавської майстерності).

Доступність музично-теоретичного матеріалу ХУІІІ ст. досягалась авторами (учителі, диригенти, досвідчені півчі, піснетворці та ін.) завдяки обґрунтуванню викладеного матеріалу та функціональним характеристикам нотної грамоти й вокального інтонування. Систематизація й аналіз цього матеріалу в дисертації являє собою розробку нормативних правил теорії іриолойного співу, виявлення їх функціональної дієвості в умовах сучасної музично-освітньої практики. Запропоновані узагальнення теоретичних досягнень музично-педагогічної думки спираються на архівні джерела (навчальні зправи, збірники завдань, практичні

поради, методичні вказівки та рекомендації), а також на закономірності сформованих в ірмології грамоті структур і моделей у їх різноманітних формах (азбуки, ключі, алфавіти, науки і т.п.).

Теоретичний аналіз досягнень ірмологічної грамоти (підведено теоретичну базу для практичного засвоєння нотолінійної системи), та її особливостей в умовах співацької практики ХУІІІ ст. (трактати загальноестетичного тилу, праці з нотного співу, правила нотного письма та ін.), факт зростання культурно-освітньої ролі фахівців (творців, виконавців, педагогів) свідчить про оволодіння спеціалістами музично-педагогічного профіля того часу комплексом досить розвинених знань та перспективи подальшого розвитку набутого ними співацько-освітнього досвіду.

У дисертації осмислюється естетично-освітня роль української співацької практики, визначається мистецька сфера її застосування, виявляється типові аналогії з російським хоровою культурою ХУІІІ ст. Вивчення основних напрямків розвитку теорії та практики співацької освіти свідчить про: об'єктивну реальність цього явища, цінність його культурно-мистецьких та музично-педагогічних досягнень, зростання цензу освіченості в суспільстві та практичної ефективності людської діяльності.

На основі аналізу нагромадженого українського співацького освіти ХУІІІ ст. музично-теоретичного досвіду виявлено важливі особливості його розвитку, а саме:

- напрацьована практикою співацької освіти сума теоретичних ідей та визначена нею їх реалізація в культурно-освітньому житті країни;

- спрямування фахових сил на досягнення якісної реалізації музично-теоретичних конструкцій у практиці співацької ос-

віти;

- ефективність використання розвинених теоретичних систем у численній хрестоматійній та навчально-методичній літературі.

Проведення дослідження підтвердило запропоновану гіпотезу, що дає підстави в заклучній частині дисертації підвести загальні підсумки і сформулювати такі висновки:

1. Основою співацької культурно-освітньої практики в Україні у XVIII ст. є процеси, що мають свої внутрішні та зовнішні прояви. Внутрішні процеси пов'язані, з одного боку, з наявності художньо-творчих людських сил та навчальних закладів, а з іншого - з цілісністю всіх їхніх компонентів. У зовнішніх процесах показовим є закріплення системності і функціональної значущості самої освіти у співацькій справі.

2. Багатогранність та різноманітність змісту і форм співацької освіти та її практична реалізація /навчання в загального типу закладах, повний курс музично-теоретичних дисциплін у спеціальних школах середнього і вищого типу на Запорізькій Січі, у Глухові, Харкові, Києві, Катеринославі-Кременчуку/, розробка навчально-хрестоматійної літератури; розкриття закономірностей у розвитку нотної грамоти, зростання виконавського рівня, а також нагромадження тогочасною вокально-хоровою практикою об'єм фактологічних цінностей /друкування та створення рукописних нотних книг, посібників, хрестоматій, написання відомчих звітів, розпорядчих документів, матеріалів історичного, теоретичного, педагогічного характеру та ін./ стали об'єктивною і реальністю в культурно-просвітницькому житті України XVIII ст.

3. Співацька практика даного періоду є унікальним і про-

г्रेसивним явищем музичної культури України, і в загальному русі тогочасного громадсько-просвітницького життя утвердилась на передових мистецьких позиціях.

4. Розвинені форми музичної освіти в освітсько-релігійних установах (загальні та спеціальні навчальні заклади в системі державно-церковного відомства) заклали міцну основу національної співацької культурно-освітньої практики.

5. Це було явище високого художньо-творчого гатунку, що активно сприяло формуванню основ духовного життя широких мас населення України.

6. Характерною закономірністю співацької освіти було професійне зростання фахових діячів (вчителі, композитори, теоретики, півчі, нотні писарі та видавці), а також їх активна праця.

7. Розвиток співацької освітньої практики має важливе суспільне значення, пов'язане з необхідністю ґрунтовного вивчення культурних досягнень, духовних традицій народу, його ціннісних орієнтирів.

8. Завдяки спільним зусиллям представників музично-освітницької справи відбувався процес поглиблення професіоналізму у практиці теорії співацького навчання, вдосконалювалася методика викладання в навчальних закладах, забезпечувалися кваліфікованими кадрами усі ланки хорової культури (школи, колеґіуми, училища, семінарії, академії, капели, криласи тощо).

9. Вирішальну роль у розвитку української музичної освіти відіграли співацькі кадри, діяльність яких включала різні види музично-педагогічної та художньо-творчої праці.

10. Найявна у ХІІІ ст. система цільової підготовки півчих,

а також усталені форми та розроблені методи організації навчального процесу повністю відповідали потребам тогочасної музичної культури та співацької освіти.

II. Важливим фактором співацької культурно-освітньої практики буда досконала теоретична база, розвиток якої сприяв інтенсифікації навчального процесу та музично-педагогічної творчості, закріпленню вокально-хорових традицій та відповідних стилізованих напрямків.

12. Актуальність вивчення проблем розвитку співацької культурно-освітньої практики сприяла утвердженню у сучасному житті художньо-творчих традицій та набутого мистецько-просвітницького досвіду українського народу в галузі співацького мистецтва; розумінню прогресивності цих традицій, значення кращих досягнень співацької практики, її духовних джерел в утвердженні класичної школи музичної освіти; створенню в умовах відродження духовності і національної культури якісно високих художніх цінностей на основі багатства вокально-хорової спадщини.

13. Співацька освітня практика в Україні у XVIII ст. стала важливим етапом багатовікової історії культурного розвитку народу. Вона є вагомим внеском у національну культуру, завдяки якому найвидатніші педагоги, композитори, теоретики, диригенти, виконавці стали відомими і в наступні часи не лише в Україні, а й у багатьох державах світу.

Ці висновки дозволяють твердити, що кращі освітньо-виховні традиції є неocenеним здобутком минулого, без вивчення якого неможливе справжнє духовне відродження незалежної України, піднесення її національної культури та освіти.

Основний зміст дисертації відображення у таких публікаціях автора:

I. МНОГРАФІЇ, КНИГИ, ПОСІБНИКИ

1. Співацька освіта в Україні. X-XVIII ст. - Київ: Вища школа, 1992. - 4,3 д.а.

2. Дмитро Бортнянський. - Київ: Муз. Україна, 1980. - 8,5 д.а.

3. М.Леонтович. Духовні хорові твори. // Вступ. стаття і упор. - Київ: Муз. Україна, 1993. - 18,78 д.а.

4. Історія української музики. Ч.І /у співавторстві з Т.В.Шеффер розділ "Музична освіта", с.374-393. - Київ: Наук. Думка. - 28 д.а.

5. Історія України в особах. Ч.П /колектив авторів. Авторська стаття "Українські композитори М.С.Березовський, Д.С.Бортнянський, А.Д.Ведель", с.356-362. - Миколаїв: Мін-во освіти України, МДПІ. - 21 д.а.

2. СТАТТІ В НАУКОВИХ ЗВІТНИКАХ І ЖУРНАЛАХ

6. Про невідомі твори М.Леонтовича // Музика. - 1970. - № 4. - 0,5 д.а.

7. Згадки про вірмен у фольклорі Поділля // Народна творчість та етнографія. - 1971. - № 1. - 0,5 д.а.

8. Старовинні розписи в аранжировці Д.Бортнянського // Му-

зика. - 1971. - № 6. - 0,5 д.а.

9. У спадок поколінням // Соціалістична культура. - 1972. - № 7. - 0,2 д.а.

10. Народнопісенні інтонації в хоровій творчості Д.Бортнянського // Народна творчість та етнографія. - 1973. - № 1. - 0,5 д.а.

11. Образец фольклора армян Подолья // Историко-филологический журнал. - 1973. - № 3. - 0,4 д.а.

12. Хори Д.Бортнянського // Музика. - 1973. - № 1. - 0,3 д.а.

13. Дитячі та внацькі роки М.Леонтовича // Музика. - 1977. - № 3. - 0,5 д.а.

14. Д.Бортнянський // Шевченківський словник, т. I. - Київ: УРЕ. - 1976. - 0,1 д.а.

15. М.Леонтович і музичний фольклор // Музика. - 1979. - № 1. - 0,5 д.а.

16. З документальних джерел // Музика. - 1983. - № 3. - 0,5 д.а.

17. Нотоліційні рукописи // Пам'ятники України. - 1984. - № 3. - 0,2 д.а.

18. Из истории развития полковых оркестров на Украине в ХУШ в. // Военно-исторический журнал. - 1985. № 12. - 0,5 д.а.

19. Музика в житті Ломоносова // Музика. - 1986. - № 4. - 0,5 д.а.

20. Джерела розвитку музичного театру на Україні // Квітень 1917 року і розвиток театрального мистецтва на Україні. - Одеса: Одеський державний університет. - 1987. - 0,3 д.а.

21. Нове про Ілхувську школу // Музика. - 1988. - № 6. - 0,5 д.а.

22. Плач Ярославни // В. Іванов. Народні пісні і танці в обробці для баяна. - Київ, Муз. Україна. - 1989. - с.46-50.
23. Перша музична академія // Музика. - 1991. - № 1. - 0,4 д.а.
24. Пам'яті М.Д.Леонтовича // Православний вісник. - 1991. - № 2. - 0,5 д.а.
25. Нотодруки Вортнянського // Родослав. Український фонд культури. - 1991. - № 15. - 0,3 д.а.
26. Спомин про Вортнянського // Православний вісник. - 1991. - № 10. - 0,5 д.а.
27. Січова співацька школа // Музика. - 1992. - № 4. - 0,4 д.а.
28. Церковний композитор К.Г.Стеценко // Православний вісник. - 1992. - № 4. - 0,5 д.а.
29. Духовний композитор А.Д.Ведель // Православний вісник. - 1992. № 6. - 0,5 д.а.
30. Стихири в нотомісних ірмологіонах XVII-XVIII вв. // Одеський музикознавець. - Одеса: ОК України. - 1993. - 1 д.а.

3. МЕТОДИЧНІ ПРАЦІ

31. Самостійна робота вчителя з питань спадщини музичної культури минулого. X-XVIII ст. // На допомогу вчителя. Методичні поради. - Миколаїв, 1980. - 0,5 д.а.
32. Історія української музики. Програма педагогічних інститутів. - Київ. - 1986. - 2 д.а. - У співавторстві.
33. Педагогическая направленность внеучебной музыкально-эстетической деятельности студентов. Методичні рекомендації. -

Київ. - 1986. - 4,2 д.а. - У опівавт.

34. Организация музыкально-шумового оркестра в первом классе. Методичні рекомендації. - Миколаїв. - 1988. - 1,5 д.а. - У опівавт.

35. Исполнительская практика учителя-баяниста во внеклассной работе. Методичні рекомендації. - Миколаїв. - 1988. - 1,5 д.а. - У опівавт.

34. Сольфеджіо. Методичні рекомендації. - Миколаїв. - 1988. - 1 д.а. - У опівавт.

35. Історія української доконтневої музики. Методичні вказівки. - Миколаїв. - 1990. - 1 д.а.

36. Співацька практика в Україні в ХУІІІ ст. Методичні рекомендації. - Миколаїв. - 1990. - 1,16 д.а.

4. ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ І ВИСТУПІВ

37. Навчання співу в сім'ї міщанів Поділля в кінці ХУІІІ ст. // Тези доповідей УІ-І Подільської історико-краєзнавчої конференції. - Кам'янець-Подільський, 1985. - 0,1 д.а.

38. Подільські нотописи ХУІІІ ст. // Проблема етнографії Поділля. - Кам'янець-Подільський, 1986. - 0,1 д.а.

39. М.В.Домоносов и отечественная музыка ХУІІІ века // М.В.Домоносов и значение его деятельности для развития просвещения. Тезиси докладов Всесоюзной научно-практической конференции. - Архангельск, 1986. - 0,1 д.а.

40. Іван Франко і українська музика // Ми боротись - значить жити. Тези обласної науково-творчої конференції. - Одеса,

1987. - О.І д.а. - У співавт.

41. Н.Гоголь и украинская музыка. // Музикри наполняющиеся строки. Тези обласної науково-творчої конференції. - Одеса, 1988. - О.І д.а. - У співавт.

42. Истоки древнерусской нотации // На заре славянской письменности. - Николаев, 1988. - О.І д.а.

43. О курсе отечественной музыки доклассического периода в педвузах // Целостный процесс эстетического развития личности. тезисы докладов и выступлений на Всесоюзном научно-практическом семинаре. - Москва, 1989. - О.І д.а.

44. Старовинний наспів на Поділлі у ХУІІІ ст. // УІІ Подільська історико-краєзнавча конференція. - Кам'янець-Подільський, 1990. - О.І д.а.

45. Музыкальные традиции прошлого и современная культура // Приловтенное содержание искусства и современный идеологический процесс. тезисы Всесоюзной научно-теоретической конференции. - Киев, 1990. - ч.2. - О.І д.а.

46. Херувимская песнь в отечественной духовной музыке // Отечественная культура ХХ века и духовная музыка. - Ростов-на-Дону, 1990. - О.І д.а.

47. Отечественное музыкальное наследие в воспитании вузовской молодежи // Формирование эстетического отношения к искусству. Тезисы международной конференции. - Москва, 1991. - т.6. - О.І д.а.

48. Об усвоении материала в курсе "История украинской музыки" // Вопросы научной и профессионально-педагогической подготовки учителя. Материалы психолого-педагогического семинара. - Херсон, 1991. - О.І д.а.

49. Зразок креслової потації на Поділлі у ХУІІ ст. // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля. - Кам'янець-Подільський, 1992. - 0,1 д.а.

- 50. Розвиток наукових інтересів студентів з історії доживотної української музики // Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти в умовах відродження національної культури. Тези республіканської науково-практичної конференції. - Київ, 1992. - 0,1 д.а.

51. Виховання традиціями // Вивчення рідної мови і духовний розвиток особистості молодшого школяра в оновленій національній школі. - Умань, 1992. - 0,1 д.а.

52. Болгарський розенів в українській церковній музиці // Культура України і слов'янський світ. - Київ, 1992. - ч. 2 - 0,1 д.а.

53. Г'лухівські архіви ХУІІ-ХІХ ст. // Історико-культурна спадщина Г'лухівщини. - Г'лухів, 1992. - 0,2 д.а.

54. Різдво - всенародне свято миру // Виховання учнівської молоді в душі миру і взаєморозуміння. - Рівне, 1992. - 0,1 д.а.

55. Професійна спрямованість занять з історії української музики // шляхи поліпшення підготовки вчителів початкових класів до роботи в національній школі. - Дрогобич, 1992. - 0,1 д.а.

56. Основи вивчення старослов'янської цифрової системи в початкових класах // Совершенствование учебно-воспитательной работы в начальной школе согласно Закона Украины о языке. - Измаил, 1993. - 0,1 д.а.

57. До історії виховання дитячого голосу на Україні // Тези регіональної науково-практичної конференції медичних працівників Миколаївщини, присвяченої 500-річчю м.Очакова. - Очаків,

1993. - О.І д.а. -У співавт.

58. Вітчизняна співацька освіта ХУІІІ ст. в контексті набороів українських піснчих у російські хори // Українська музична культура: звілеї, нові історичні факти, естетичні та просвітницькі проблеми. - Дрогобич, 1993. - О.І д.а.

59. До терміну "Співацька освіта" // Вітчизняна класична педагогіка і філологія у освіті сучасних завдань шкільної та вузівської педагогіки і оловесності. - Одеса, 1993. - О.І д.а.

60. Ірмологічний спів на Іуцульщині в ХУІІІ ст. // Іуцульщина і перолектива ІІ етнічного та духовного розвитку в незалежній Україні. - Івано-франківськ, 1993. - О.І д.а.

61. Гетьман Д.Апостол у справі заснування і діяльності Ілухівської музичної школи (1721-1734) // Заотоування народознавчого, краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі. - Ілухів, 1993. - О.І д.а.

62. Тресоотавное пеніє древной Руої // Актуальніа проблеми реформи музичної адукації. - мінск, 1993

63. Оцінка співацьких знань // Рейтингова оцінка знань історії України: методика, ефективність, досвід, проблеми. - Дніпропетровськ, 1993. - О.І д.а.

64. Різновиди наспівів українського співацького мистецтва // Функціонування української мови і культури в умовах регіонів України з багатонаціональним складом населення. - Одеса: ОІНПІ. - 1993. - О.І д.а.

Г. Меленко

AB 30-160

457323

